

SOSYO-EKONOMİK KRİTERLER BAKIMINDAN TÜRKİYE, DOĞU AVRUPA VE KAFKAS ÜLKELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

The Comparison of Turkey, Eastern Europe and Caucasus Countries
from the Points of Socio-economic Criteria

Yard. Doç. Dr. Ersin Kaya SANDAL¹

Özet

Bu araştırmada yakın tarihsel dönemde farklı sosyo-ekonomik bir süreç geçiren Türkiye ile Türkiye'nin kuzeyinde yer alan Doğu Avrupa ve Kafkas ülkelerinin 1995-2005 yılları arasında göstermiş oldukları gelişmeler 21 sosyo-ekonomik kriter esas alınarak incelenmiştir. İncelenmeye konu olan 17 ülke "Hiyerarşik Küme Analizi" adı verilen istatistik yöntem kullanılarak analiz edilmiş ve özellikle Türkiye'nin bu ülkelere göre konumu ortaya konmaya çalışılmıştır. Bulunan sonuçlara göre Türkiye her iki dönemde de (1995 ve 2005) bu ülkelerden hiç birine bir benzerlik göstermemektedir. 1995 yılında Rusya dışındaki Doğu Avrupa ülkeleri ve Kafkas ülkeleri genelde iki ayrı grup olarak ortaya çıkarken, 2005 yılında Doğu Avrupa ülkelerinin birbirlerine daha çok benzemeye başladıkları ve Rusya'nın da bu gruba yaklaştığı buna karşılık Kafkas ülkelerinin Doğu Avrupa ülkelerinden daha da uzaklaştığı görülmektedir.

Türkiye bazı veriler açısından özellikle Kafkas ülkelerine göre daha iyi bir durumda iken, bazı veriler açısından ise Doğu Avrupa ülkelerinin seviyesine ulaşamamıştır. Bu nedenle Türkiye'nin sosyo-ekonomik gelişiminin hızlandırması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Doğu Avrupa, Kafkaslar, Sosyo-ekonomik Değişken, Hiyerarşik Küme Analizi*

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

Abstract

In this study, the socio-economic variables of Turkey and its northern neighbours (Eastern European and Caucasus countries) which have different socio-economic process in recent period and the developments these countries have shown between the years 1995-2005 are examined. This research is based on 21 variables collected in the years 1995 and 2005. Turkey's place among 17 countries is analyzed by using hierarchical cluster technique. With this analysis Turkey's position, from the socio-economic point of view, is determined. The finding results have shown that Turkey has a very different position the other countries as this was illustrated by the statistical data in 1995 and 2005. Moreover, this study has also shown that there emerged two groups; the first, the Eastern European countries except Russia and the second, Caucasus countries. This situation however was to change in 2005 as in the case while the Eastern European countries have shown similar socio-economic progress and Russia was able to lessen the economic distance with them the economic gap between Eastern Europe and Caucasus was widely opened.

In comparison with the Caucasus countries while Turkey's position is better in some variables its socio-economic progress is less developed from many variables than the Eastern European countries. It is for this reason that Turkey should speed up its socio-economic development.

Key Words: *Turkey, Eastern Europe, Caucasus, Socio-economics variable, Hierarchical cluster analysis*

1. Giriş

Türkiye ve Türkiye'nin kuzeyinde yer alan Avrupa ülkeleri özellikle I. ve II. Dünya savaşı sonrası siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan büyük değişimlere sahne olmuşlardır.

Rusya'da 1917 yılında başlayan değişim süreci kısa süre içerisinde Kafkaslara ve Baltık Denizine kadar olan tüm bölgeyi etkisi altına almıştır. Sınırsız bir toplum ideali (Uludağ, 1992:3) ile başlayan bu süreç Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulması ile sonuçlanmıştır (Carr, 1989). Bu siyasi gelişmeler sosyo-ekonomik yapıda da önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Sosyalist ekonomik sistemin bir gereği olarak millileştirme, devletleştirme ve özel mülkiyetleri büyük ölçüde sınırlandırma uygulamaları gerçekleştirilmiştir (Uludağ, 1992:5). II. Dünya savaşı kadar bu gelişmelerin dışında kalan Doğu Avrupa ülkeleri ise savaş sonrasında Sovyetlerin zorlaması ile bu sisteme (Sosyalist Sistem/Rejim) katılmışlardır.

Sovyetler Birliği'nin her türlü tabii zenginliklere, hammaddeye ve işgücüne sahip olmasının etkisi ile bu ülkede sosyo-ekonomik alanda 1960'ların ortasına kadar önemli gelişmeler olmuştur. Ancak daha sonraki yıllarda ekonomik alanda görülen gelişmeler Batı ülkelerindeki gelişmelerin çok gerisinde kalmıştır. 1980'lerdeki ekonomik durgunluğun ardından ise Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinin sahip olmuş olduğu sosyalist sistem tüm reform çabalarına rağmen 1989-1991 yılları arasında çökmüştür (De Blij, 1993: 501). Sistemin çökmesinde ekonomik açıdan istenilen kalitede üretimin yapılamayışı, rekabete kapalı ekonomik yapı, merkezi planlama, yönetsel hatalar, mevcut ekonomik yapı içerisinde verimliliğin çok düşük olması ve sosyal güvenlik harcamalarının ekonomik faaliyetlerin hacmi ile karşılanamayacak ölçüde artması etkili olmuştur (Uludağ, 1992:12). Sistemin çökmesi ve ardından kapitalist ekonomik sisteme geçmeye yönelik reform programlarının uygulanması sonucu sosyo-ekonomik yapı daha da bozulmuştur (Demirbuğan, 2005:165; Roceska, 2000:3; Katsiaouni ve Gorniak, 2001:6; Tümertekin ve Özgüç, 1997: 33). Ancak 1993 den itibaren adı geçen ülkelerde sosyo-ekonomik alanda olumlu gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır (Demirbuğan, 2005:167).

20.yüzyıl içerisinde Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinde bu değişimler yaşanırken Türkiye'de de 1923'den bu yana Osmanlı'dan devralınan sosyo-ekonomik ve kültürel yapıda önemli gelişmeler ve değişimler olmuştur (Şahin, 2002:6). Türkiye'deki toplumsal anlayış ve toplumdaki sermaye azlığı nedeniyle devletin ekonomik sistem üzerindeki rolü bazı liberal girişimlere rağmen 1980'lere kadar mutlak belirleyici güç olarak devam etmiştir (Şahin, 2002:56, 155-156). 1980 sonrasında ise Türkiye'nin sosyo-ekonomik açıdan dışa açılımı ile ekonomide serbest piyasa koşullarının tam olarak yerleşmesi ve devletin ekonomik yapı içerisindeki rolünün önemli ölçüde azaltılması süreci başlanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2001:61-63,511-520; Şahin, 155-156, 358-361).

Bu çalışmada Hiyerarşik Küme (Kluster) Analiz yöntemi kullanılarak, yukarıda da kısaca ifade edildiği şekliyle sosyo-ekonomik ve politik açıdan önemli değişimler yaşayan Türkiye ile kuzeyindeki Avrupa ülkelerinin 1995-2005 yılları arasında göstermiş oldukları gelişmeler çeşitli sosyo-ekonomik değişkenler bazında test edilmekte ve Türkiye'nin bu ülkeler arasındaki konumu belirlenmeye çalışılmaktadır. Adı geçen yıllar

arasında araştırmaya konu olan ülkelerin ve özellikle de Türkiye'nin konumunda nasıl bir değişim olduğu belirlenmeye çalışılmaktadır. Bunun yanında bu araştırma yapılırken ülkeler arasındaki mevcut benzerliklerin veya farklılıkların görsel olarak daha iyi algılanmasına yardımcı olmak amacıyla da CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) ortamında çeşitli haritalar üretilmiştir.

2. Materyal ve Metot

Bu araştırmaya konu olan 17 ülkenin birbirlerine göre konumları ve 1995-2005 yılları arasında göstermiş oldukları değişimler 21 sosyo-ekonomik değişken (Çizelge 1) kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Bunun için Hiyerarşik Küme Analizi adı verilen istatistik yöntemin kullanılması uygun görülmüştür.

Çizelge 1. Araştırmada Kullanılan Ükelere Ait Sosyo-Ekonomik Değişkenler

Sıra	Sosyo-Ekonomik Göstergeler
1	Ortalama Yaşam Süresi (Yıl)
2	Toplam Milli Gelir (Satın Alma Gücü – ABD Doları)
3	Kişi Başına Milli Gelir (Satın Alma Gücü - ABD Doları)
4	Milli Gelirden Eğitime Ayrılan Pay (%)
5	Milli Gelirden Halk Sağlığına Ayrılan Pay (%)
6	Milli Gelirden Enerji Tüketimine Ayrılan Pay (%)
7	Kişi Başına Elektrik Tüketimi (kwh)
8	Bebek Ölüm Oranı (%0)
9	Çocuk Ölüm Oranı (%0)
10	Doktor Sayısı /100 000 kişi
11	Yıllık Nüfus Artış Oranı (%)
12	Şehir Nüfusu Oranı (%)
13	15 Yaş Altı Nüfus Oranı (%)
14	65 Yaş Üstü Nüfus Oranı (%)
15	Kadın Başına Doğum Sayısı
16	İşsizlik Oranının Toplam İşgücüne Oranı (%)
17	Ekonomide Çalışan Kadın Oranının Çalışma Çağındaki Kadınlara Oranı (%)
18	En Fakir Nüfus Grubunun (%10) Milli Gelirden Aldığı Pay (%)
19	En Zengin Nüfus Grubunun (%10) Milli Gelirden Aldığı Pay (%)
20	Cep Telefonu Sayısı /1000 kişi
21	15 Yaş Üstü Okur - Yazar Oranı (%)

Hiyerarşik Küme Analizi adı verilen bu yöntemde birbirine benzeyen obje veya değerleri sınıflandırmak mümkündür (Koç, 2001). Bu analizde grupları oluşturan objelerin hangilerinin olacağını önceden bilme imkanı yoktur. Bu nedendir ki kümeleme analizinin ana hedefi birbirinden farklı homojen grupların tanınması veya belirlenmesidir (Sandal ve diğ., 2005). Kümeleme formülasyonu oluşturulurken hangi değişkenlerin kullanılacağı, mesafenin nasıl ve hangi metotla hesaplanacağı, grupların oluşumunda hangi kriterlerin kullanılacağı, kaç grup olacağı ve oluşan grupların nasıl yorumlanacağı analiz öncesinde belirlenmektedir (Mc Grew ve Monroe, 1993).

Hiyerarşik Küme Analizi'nde grupların oluşumunda kullanılan değişkenlerin seçiminin iyi yapılması gerekmektedir. Analiz için doğru seçilmeyen bir değişken yanlış sonuçların oluşmasına neden olabilir. Örneğin; km² ye düşen karayolu uzunluğu yüzölçümü büyük olan ülkeler ile küçük olan ülkeler için farklı olabileceğinden, bu değişkenin ülkelerin gruplandırılmasında kullanılmasının bir anlamı yoktur. Çünkü böyle bir değişkenin ülkelerin sosyo-ekonomik açıdan kıyaslanmasında kullanıldığında yanlış sonuç verir. Aynı şekilde kullanılması gereken önemli bir değişkenin kullanılmaması da eksik sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu nedenle kümeleme analizi yapılırken hangi değişkenlerin kullanılacağına doğru karar verilmelidir.

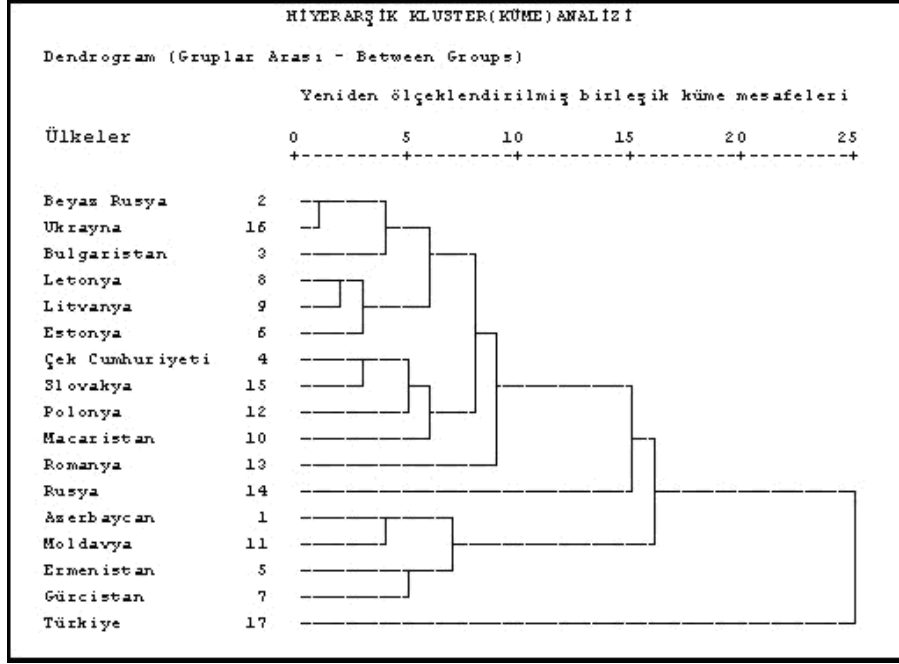
Analizde gruplar oluşturulurken objelerin birbirlerine göre konumlarını ifade eden kareli öklid mesafesi (uzaklık) ve pearson yakınlık matrisi kullanılmıştır (Johnston,1978). Çünkü gruplar yakınlığa bağlı olarak oluşmaktadır (Sandal ve diğ., 2005). Yakınlık matrisinde mesafe +1 ile -1 arasında değişmektedir. Sosyo-ekonomik kriterler bakımından ülkeler birbirlerine yaklaştıkça yakınlık matrisi +1'e, uzaklaştıkça ise -1'e yaklaşmaktadır. Aynı zamanda değişkenlerin birim farkından kaynaklanan dezavantajı gidermek için de bütün birimler istatistiksel olarak standardize (yeniden ölçeklendirme) edilmiştir.

Hiyerarşik küme analiz sonucu oluşan ülke grupları dendrogram ve aglomeratif çizelgede görülür. Soldan sağa birbirine eşit 25 birim olarak ölçeklendirilmiş dendrogramda birbirlerine en çok benzeyen ülkeler en kısa mesafede bir araya gelirken, mesafe arttıkça benzerliğe bağlı olarak ilk oluşan kümeye yeni ülke veya ülke grupları dahil olmaktadır. En uzak mesafede ise birbirine en az benzeyen ülkeler sistem gereği bir araya gelmektedir. Aglomeratif çizelgede ise birbirlerine en çok benzeyen ülkeler ilk basamaklarda bir araya gelirlerken, birbirlerine en az benzeyen ülkeler ise son basamakta bir araya gelmektedirler. Aglomeratif çizelgede sistem gereği gözlem sayısından 1 eksik sayıda küme mevcuttur.

3. Bulgular

1995 ve 2005 yılları baz alınarak Türkiye ve Türkiye'nin kuzeyinde yer alan 16 Avrupa ülkesinin birbirlerine göre konumlarını (veya benzerliklerini) ortaya çıkarmak amacıyla Hiyerarşik Küme Analizi uygulanmıştır. Her iki yıl için de en anlamlı kümeleme iki ve onaltı birimlik mesafede ortaya çıkmıştır.

1995 yılına ait küme analiz sonuçlarını gösteren dendrogram incelendiğinde kullanılan sosyo-ekonomik veriler bakımından birbirlerine en çok benzeyen ülkeler 1 birimlik mesafede grup oluşturmuşlardır. Buna göre birbirlerine en çok benzeyen ülkeler Beyaz Rusya ve Ukrayna'dır (Şekil 1). 1 birimlik mesafede başka bir ülke grubu oluşmamıştır. 2 birimli mesafede Beyaz Rusya ve Ukrayna'nın oluşturduğu grubun dışında coğrafi olarak birbirlerine komşu Letonya ve Litvanya birbirlerine en çok benzeyen ülkeler olarak bir grup oluşturmuşlardır. 3 birimlik mesafede Estonya Letonya grubuna dahil olurken, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'da kendi aralarında bir birlik oluşturmuşlardır.

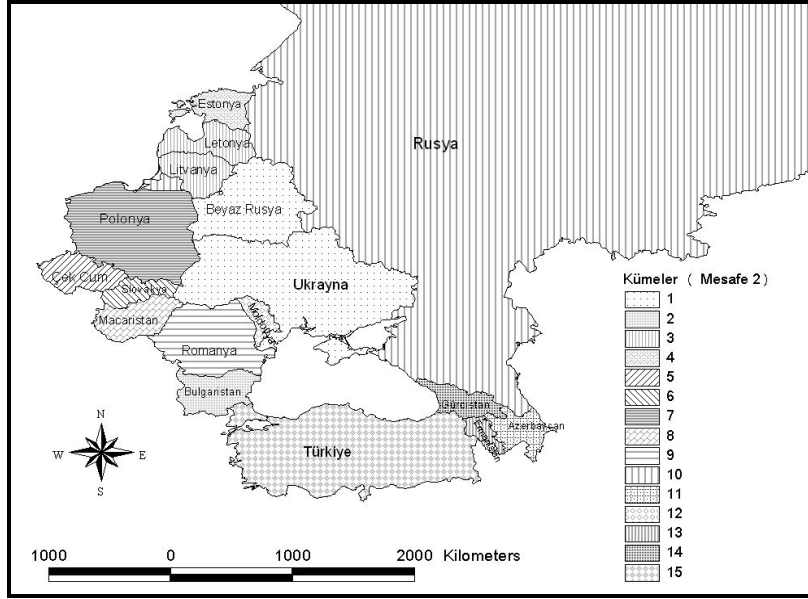

Şekil 1. Yeniden Ölçeklendirilmiş Birleşik Küme Mesafeleri (Dendrogram - 1995)

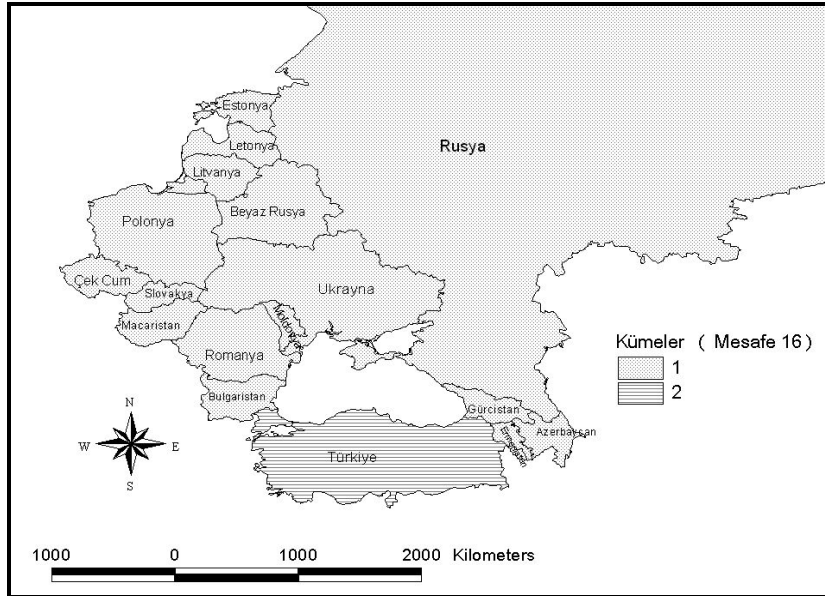
4 birimlik mesafede Azerbaycan ve Moldavya birbirine en çok benzeyen ülkeler olarak bir küme oluştururken, Bulgaristan Beyaz Rusya grubuna dahil olmuştur. 5 birimlik mesafede Ermenistan Gürcistan ile bir grup oluştururken, Polonya Çek Cumhuriyeti grubuna katılmıştır. 10 birimlik mesafede ise 4 grup oluşmuştur. Rusya ve Türkiye kendilerine has özelliklerinden dolayı bu aşamada tek başlarına birer grup gibi görünürken, Kafkas ülkeleri (Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan) ve Moldavya ayrı bir grup, diğer Doğu Avrupa ülkeleri (11 ülke) ise farklı bir grup oluşturmuşlardır. 16 birimlik mesafede Türkiye dışındaki tüm ülkeler bir grup oluştururken Türkiye tek başına ayrı bir grup olarak görünmektedir. Türkiye'nin diğer ülkelerin oluşturduğu gruba dahil olması ancak 25 birimlik mesafede gerçekleşmiştir. Bu durum Türkiye'nin diğer ülkelere çok az benzediğini göstermektedir. Dendrogramı yansıtan haritalara bakıldığında ülkelerin birbirlerine benzerliklerine göre nasıl gruplandığı daha net anlaşılmaktadır (Şekil 2 Şekil 3).

Aglomeratif çizelgede ise katsayı (coefficients) kullanılarak birbirlerine en çok benzeyen ülkeler eşleşmiştir (Çizelge 2). Bu durum dendrograma paralellik göstermektedir. Bu metodun sonuçlarına göre birbirlerine en çok benzeyen (0.861) ülkeler 1. basamakta Beyaz Rusya ve Ukrayna olurken, 2. basamakta coğrafi açıdan birbirlerine komşu olan ve benzer tarihsel süreçten geçen Letonya ve Litvanya eşleşmişlerdir. 3. basamakta ise ortak siyasi (Çekoslovakya) ve sosyo-ekonomik geçmişe sahip Çek Cumhuriyeti ve Slovakya bir araya gelmiştir. Son basamakta (16.) ise sosyo-ekonomik veriler bakımından birbirlerine

benzemeseler de Türkiye ve Azerbaycan katsayı değeri (-.345) bakımından diğer ülkelere göre birbirlerine daha yakın olduklarından sistem gereği eşleşmişlerdir.

Şekil 2. Ülkelerin 2 Birimlik Mesafede Sosyo-Ekonomik Benzerlikleri (1995)

Şekil 3. Ülkelerin 16 Birimlik Mesafede Sosyo-Ekonomik Benzerlikleri (1995)

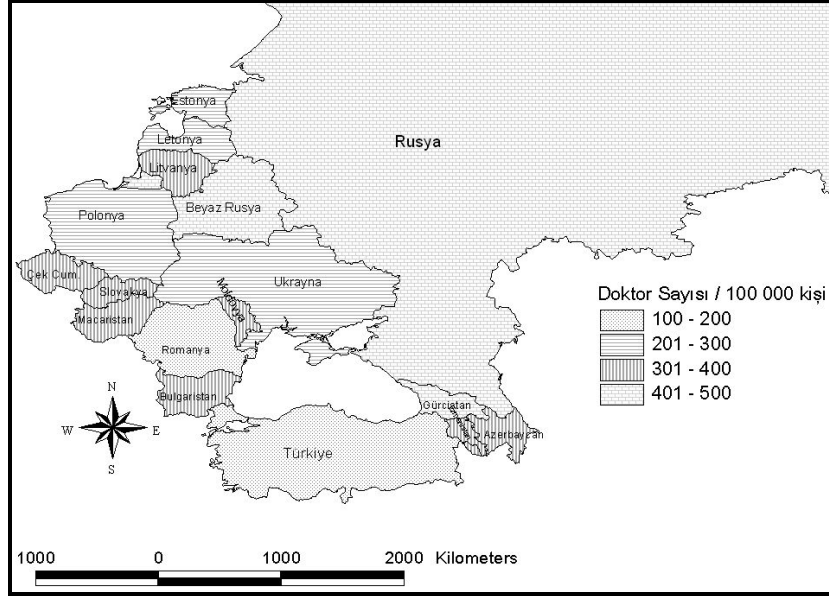
Çizelge 2. Aglomeratif Çizelge (1995)

Basamak (Sıra)	Küme 1	Küme 2	Coefficients (Katsayı)
1	Beyaz Rusya	Ukrayna	.861
2	Letonya	Litvanya	.792
3	Çek Cumhuriyeti	Slovakya	.758
4	Estonya	Letonya	.723
5	Beyaz Rusya	Bulgaristan	.705
6	Azerbaycan	Moldavya	.705
7	Çek Cumhuriyeti	Polonya	.634
8	Ermenistan	Gürcistan	.626
9	Beyaz Rusya	Estonya	.605
10	Çek Cumhuriyeti	Macaristan	.582
11	Azerbaycan	Ermenistan	.535
12	Beyaz Rusya	Çek Cumhuriyeti	.505
13	Beyaz Rusya	Romanya	.427
14	Beyaz Rusya	Rusya	.171
15	Azerbaycan	Beyaz Rusya	.136
16	Azerbaycan	Türkiye	-.345

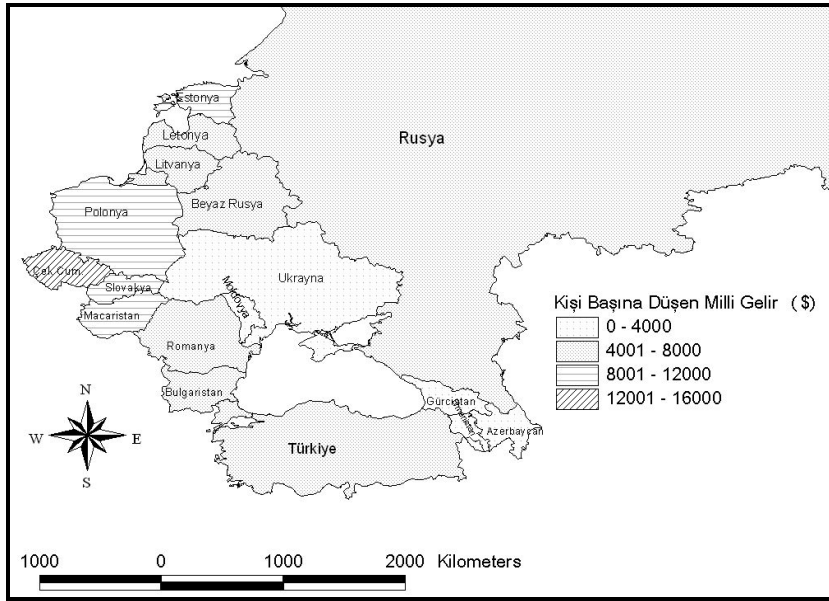
Pearson yakınlık matrisi ve kareli öklid mesafesine göre de Türkiye'nin en çok benzediği (0.346) ülke aglomeratif çizelgede de olduğu gibi yine Azerbaycan iken, en az benzediği ülke ise Çek Cumhuriyeti (0.621) dir.

Türkiye bazı sosyo-ekonomik kriterler bakımından söz konusu Avrupa ülkelerine benzese de çoğu kriter bakımından bu ülkelerden oldukça farklıdır (Şekil 4-7). Doğu Avrupa ülkeleri ise sosyo-ekonomik özellikler bakımından genelde birbirlerine benzerlik göstermektedir.

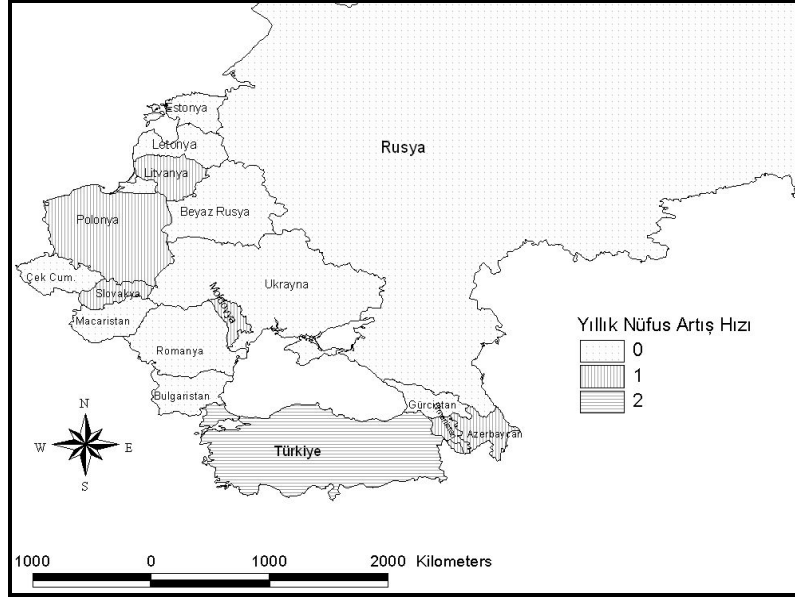
1990'lı yıllarda Türkiye ve kuzeyindeki Avrupa ülkeleri yukarıda ifade edilen özellikleri yansıtırken, 2005 yılında bu durumun bir ölçüde değiştiği görülmektedir. 1990'lı yıllarda siyasi ve sosyo-ekonomik dönüşümün yol açtığı sıkıntıları yaşayan Kafkas ve Doğu Avrupa ülkelerinin büyük bir bölümü 2000'li yıllarda büyük ölçüde yeni sisteme adapte olmuşlardır. Bu gelişmeler sosyo-ekonomik göstergelere de yansımıştır.

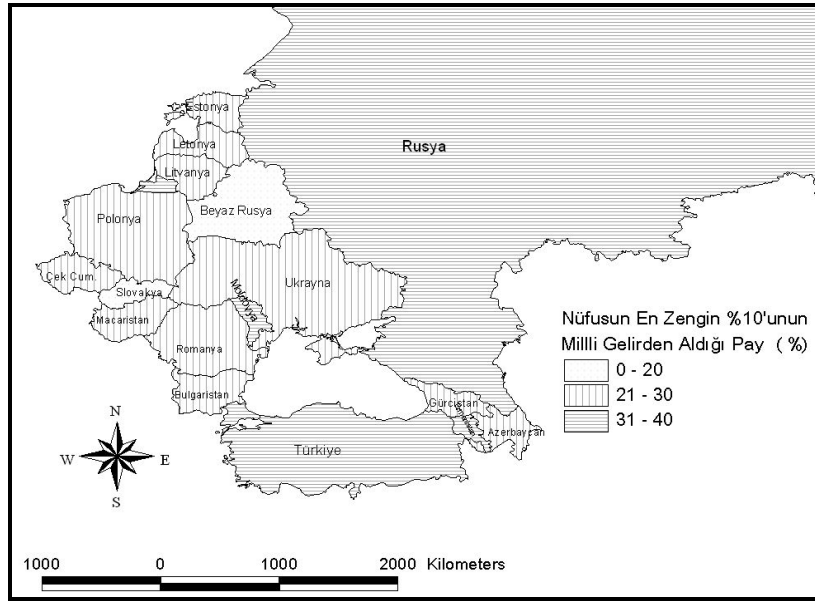
Şekil 4. Ülkelerin Belirli Bir Nüfusa Düşen Doktor Sayısı (1995)

Şekil 5. Ülkelerin Kişi Başına Düşen Milli Geliri (1995)

Şekil 6. Ülkelerin Yıllık Nüfus Artış Hızı (%) (1995)

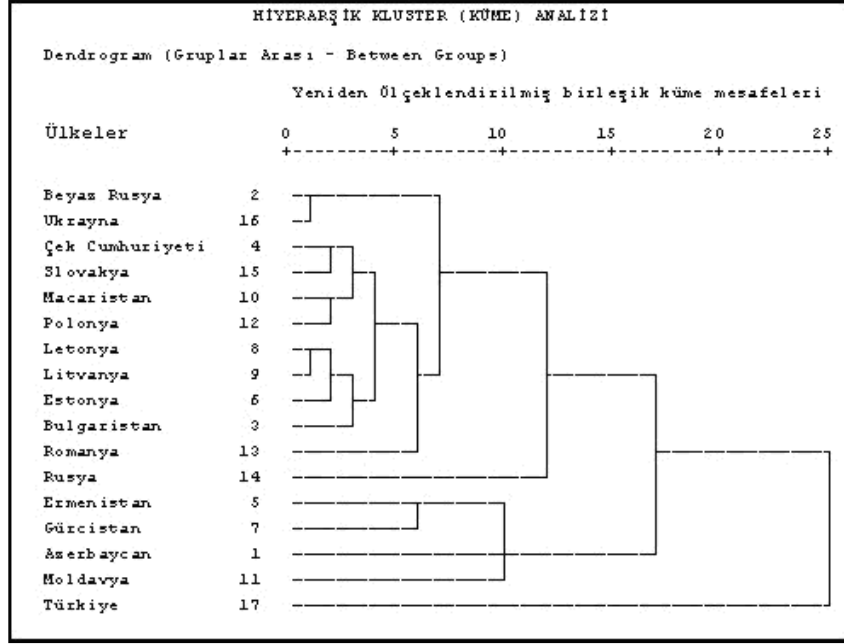
Şekil 7. Ülkelerin Nüfusunda En Zengin %10'un Milli Gelirden Aldığı Pay (1995)

Ülkelerin durumunu gösteren 2005 yılına ait küme analiz sonuçları dendrogramda incelendiğinde 1 birimlik mesafede 1995 yılında olduğu gibi Beyaz Rusya ve Ukrayna kendi aralarında bir grup oluştururken, Letonya ve Litvanya'da yine aynı mesafede ayrı bir grup oluşturmuşlardır. Halbuki bu iki ülke 1995 yılında 2 birimlik mesafede bir araya gelmişlerdi. Diğer bir ifade ile geçen tarihsel süreç içerisinde Letonya ve Litvanya sosyo-ekonomik özellikler bakımından birbirlerine daha çok benzemeye başlamışlardır (Şekil 8). 2 birimlik mesafede ise Letonya grubuna Estonya dahil olurken, Çek Cumhuriyeti ile Slovakya ve Macaristan ile Polonya'da aynı mesafede ayrı birer grup oluşturmuşlardır. 3 birimlik mesafede ise Çek Cumhuriyeti grubu Macaristan grubu ile bir birlik oluştururken, Bulgaristan Letonya grubuna katılmıştır. 4 birimlik mesafede ise Çek Cumhuriyeti grubu Letonya grubu ile birleşerek daha büyük bir grup oluşturmuştur. 6 birimlik mesafede Ermenistan ve Gürcistan birbirlerine en çok benzeyen ülkeler iken yine aynı mesafede Romanya Çek Cumhuriyeti grubuna katılmıştır. 10 birimlik mesafede Kafkas ülkeleri ile Moldavya bir grup oluştururken, 12 birimlik mesafede Moldavya dışındaki tüm Doğu Avrupa ülkeleri büyük bir grup altında toplanmışlardır. 16 birimlik mesafede üç ülke grubunun (Doğu Avrupa ülkeleri, Kafkas ülkeleri, Türkiye) varlığı devam ederken, 17 birimlik mesafede ise Türkiye dışındaki tüm Avrupa ülkeleri tek bir grup oluşturmuşlardır. Türkiye ancak 25 birimlik mesafede oluşan bu gruba katılmıştır. Dendrogramı yansıtan haritalara bakıldığında ülkelerin birbirlerine benzerliklerine göre nasıl gruplandığı daha net anlaşılmaktadır (Şekil 9-10).

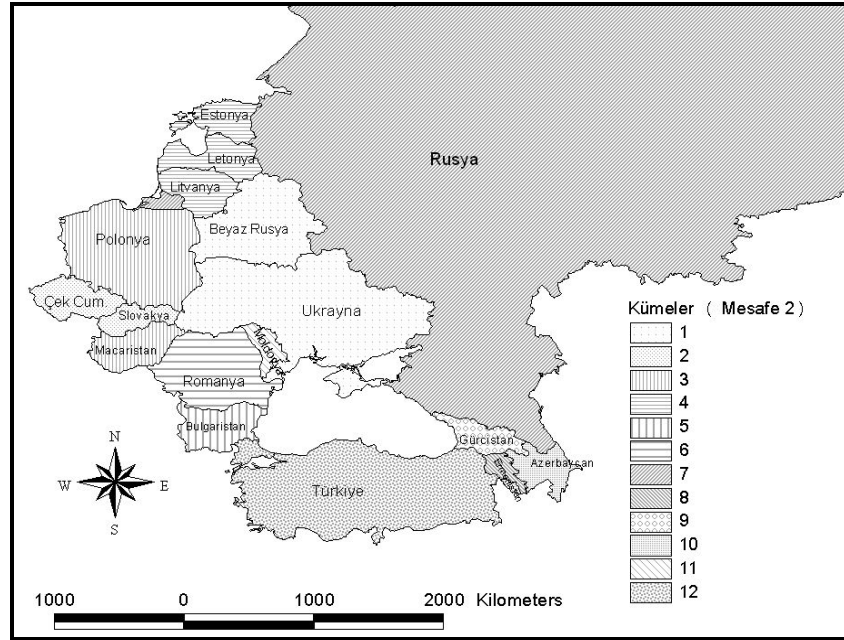
2005 yılına ait Aglomeratif çizelgede ise yine katsayı (coefficients) kullanılarak birbirlerine en çok benzeyen ülkeler eşleşmiştir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Aglomeratif Çizelge (2005)

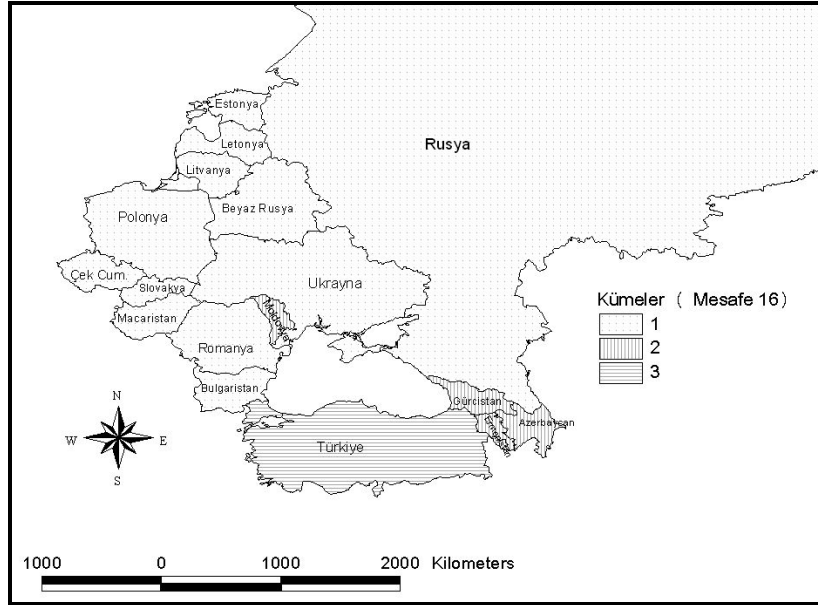
Basamak (Sıra)	Küme 1	Küme 2	Coefficients (Katsayı)
1	Beyaz Rusya	Ukrayna	.903
2	Letonya	Litvanya	.900
3	Çek Cumhuriyeti	Slovakya	.853
4	Estonya	Letonya	.838
5	Macaristan	Polonya	.822
6	Çek Cumhuriyeti	Macaristan	.779
7	Bulgaristan	Estonya	.774
8	Bulgaristan	Çek Cumhuriyeti	.728
9	Bulgaristan	Romanya	.650
10	Ermenistan	Gürcistan	.623
11	Beyaz Rusya	Bulgaristan	.606
12	Azerbaycan	Ermenistan	.438
13	Azerbaycan	Moldavya	.430
14	Beyaz Rusya	Rusya	.349
15	Azerbaycan	Beyaz Rusya	.129
16	Azerbaycan	Türkiye	-.298

Şekil 8. Yeniden Ölçeklendirilmiş Birleşik Küme Mesafeleri (Dendrogram - 2005)

Şekil 9. Ülkelerin 2 Birimlik Mesafede Sosyo-Ekonomik Benzerlikleri (2005)

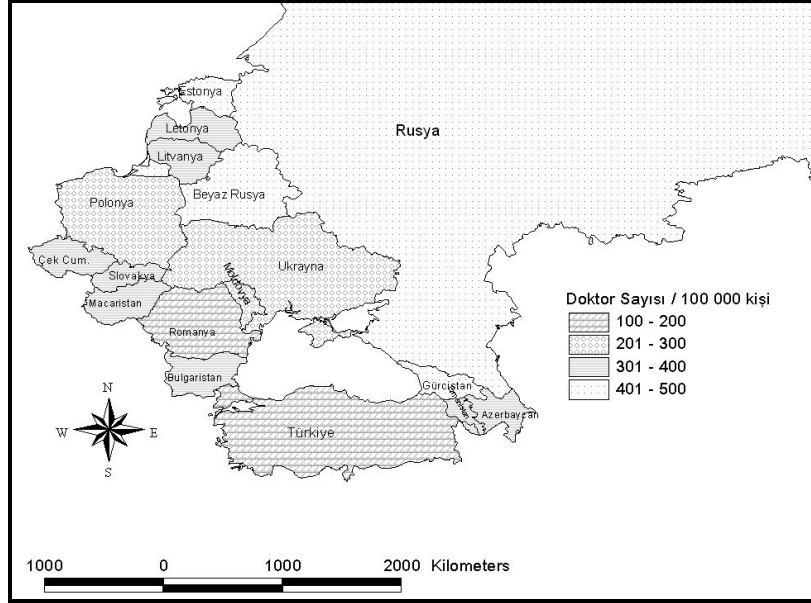

Şekil 10. Ülkelerin 16 Birimlik Mesafede Sosyo-Ekonomik Benzerlikleri (2005)

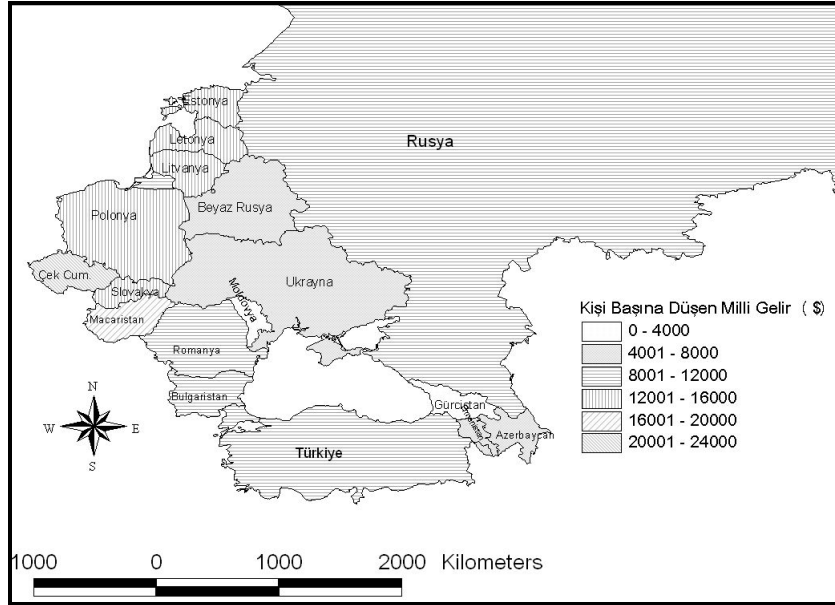
Bulunan sonuçlar 1995'deki sonuçlara benzerlik göstermektedir. Bu metodun sonuçlarına göre birbirlerine en çok benzeyen (0.903) ülkeler 1. basamakta Beyaz Rusya ve Ukrayna, 2. basamakta Letonya ve Litvanya, 3. basamakta ise Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'dır. Son basamakta (16.) yine Türkiye Azerbaycan ile eşleşmiştir. Katsayı değerine (-.298) bakıldığında Azerbaycan ve Türkiye'nin 1995 yılına göre 2005 yılında sosyo-ekonomik veriler bakımından birbirine daha çok yaklaştığı fakat yine de benzemediği söylenebilir.

Pearson yakınlık matrisi ve kareli öklid mesafesine göre de Türkiye'nin en çok ve en az benzediği ülkelerde 1995 yılına göre bir farklılık olmamıştır.

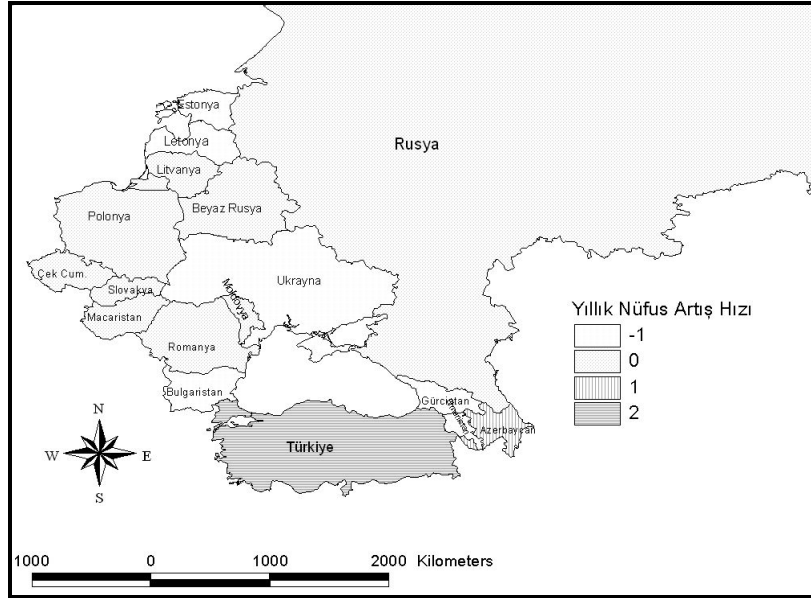
Türkiye'nin 2005 yılında da diğer Avrupa ülkelerinden farklı olmasında yine sosyo-ekonomik özelliklerdeki farklılığın etkili olduğu görülmektedir (Şekil 11-14).

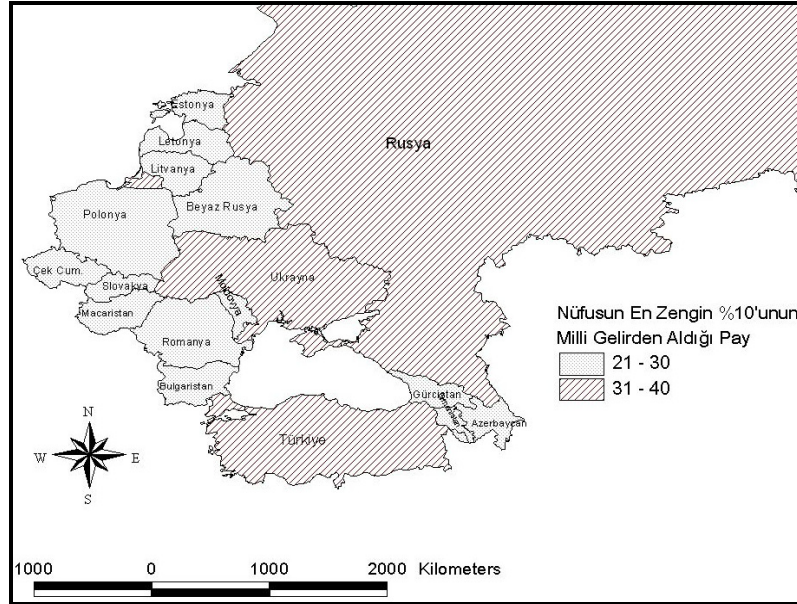
Şekil 11. Ülkelerin Belirli Bir Nüfusa Düşen Doktor Sayısı (2005)

Şekil 12. Ülkelerin Kişi Başına Düşen Milli Geliri (2005)

Şekil 13. Ülkelerin Yıllık Nüfus Artış Hızı (%) (2005)

Şekil 14. Ülkelerin Nüfusunda En Zengin %10'un Milli Gelirden Aldığı Pay (2005)

4. Sonuç

Bu çalışmada son yüz yıl içinde değişik siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel dönüşümler geçiren Türkiye ve kuzeyindeki Avrupa ülkelerinin 1990'lardan bu yana nasıl bir gelişme gösterdikleri ve bu ülkelerin birbirlerine benzerliklerini ortaya koymak amacıyla Türkiye ve çevresindeki 16 ülkeye ait 21 sosyo-ekonomik değişken hiyerarşik küme analizinde kullanılmıştır. Böylece Türkiye'nin hangi ülke veya ülke gruplarına daha yakın olduğu belirlenmiştir.

Buna göre Türkiye 1995 ve 2005 yılları baz alınarak yapılan "Hiyerarşik Küme Analizi" sonuçlarına göre bazı alanlarda (veriler) kuzeyindeki Avrupa ülkelerine benzese de genel anlamda benzememektedir.

Hiyerarşik küme analizi sonuçlarına göre oluşan sınıflandırmalarda Türkiye hem 1995 hem de 2005 yıllarında kuzeyindeki Avrupa ülkelerinin hiç biriyle bir grup oluşturamamıştır. Türkiye ancak 25 birimlik mesafede sistem gereği diğer ülkelerle bir araya gelebilmektedir. Buna paralel olarak ülkeler arasındaki ilişkiyi (benzerliği) gösteren aglomeratif çizelgeye göre de Türkiye 16 ülke içerisinde ancak son basamakta (16.) Azerbaycan ile eşleşmektedir. Ülkeler arasındaki yakınlık durumunu gösteren pearson yakınlık matrisi de bu sonuçları desteklemektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin her hangi bir Avrupa ülkesine benzememesinde 1995 ve 2000'li yıllarda yaşadığı ekonomik krizlerin de etkisi olduğu düşünülebilir. Türkiye dışındaki diğer ülkelere bakıldığında ise hem 1990'larda hem de 2000'li yıllarda Rusya ve Moldavya dışındaki Doğu Avrupa ülkelerinin birbirlerine daha yakın oldukları görülmektedir. Özellikle Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan ve Polonya'nın birbirlerine yakınlıkları dikkat çekici olup veriler de dikkate alındığında bu ülkelerin genelde diğer ülkelerden daha gelişmiş oldukları görülmektedir.

Doğu Avrupa ülkelerinden Moldavya Kafkas ülkelerine (Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan) benzerlik gösterirken Rusya tek başına bir grup olarak kendine has bir özellik göstermektedir. Ancak Rusya'nın 1990'lara göre 2000'li yıllarda Doğu Avrupa ülkelerine daha çok yaklaştığı görülmektedir (Şekil 1, Şekil 8). Bu durum Rusya'nın ekonomik olarak gelişme gösterdiği yönündeki çalışmalarını doğrular nitelikte bir sonuç ortaya koymaktadır.

Azerbaycan dışındaki Kafkas ülkeleri ve Moldavya adı geçen yıllar içerisinde kayda değer bir sosyo-ekonomik gelişme gösterememiştir. Bu duruma neden olarak bu ülkelerin yeterli ekonomik kaynaklara sahip olamamaları, coğrafi konumları ve bu bölgelerde yaşanan savaşlar gösterilebilir.

Kaynaklar

Carr, E. H., (Çeviren: Orhan Suda), 1989, *Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1917-1923*, Metis Yayınları, İstanbul.

De Blij, H.J., 1993, *Human Geography: Culture, Society, and Space*, John Wiley & Sons Inc., New York.

- Demirbugan, A., 2005, "Doğu Avrupa Ve Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin Ekonomik Dönüşüm Sürecinde Temel Eğilimler", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, C.Vu ,S.2, 165-179.*
- Johnston, R., 1978, *Multivariate Statistical Methods in Geography*, Longman, London.
- Katsiaouni, O., Gorniak, J., 2001, "Globalisation and Rural Poverty in Transition Economies", *Poverty Eradication and Employment Section, Department of Economic and Social Affairs, United Nations*, 8-9 November 2001, New York.
- Kepek, Y., Yentürk, N., 2001, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Koç, S., 2001, "Türkiye'de İllerin Sosyo-Ekonomik Özelliklere Göre Sınıflandırılması", *Çukurova Üniversitesi 5. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Yayınlanmış Tebliğ*, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Mc Grew, J.C., Monroe, C.B., 1993, *Statistical Problem Solving In Geography*, Ww C. Brown Publishers, Oxford-England.
- Roceska, S., 2000, "Poverty, Unemployment and Social Stability in the Countries of South Eastern Europe", *Developpement et Droits de l'Homme, IAOS*, Montreux.
- Sandal, E.S., Karabulut, M., Gürbüz, M., 2005, "Sosyo-Ekonomik Kriterler Bakımından Türkiye'nin Konumu ve Avrupa Birliği", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:15, Sayı:1, s. 1-14.*
- Şahin, H., 2002, *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- TÜİK, 1995-2006 yılları arasındaki çeşitli istatistiki veriler (CD ortamında), Ankara
- Tümertekin, E., Özgüç N., 1997, *Ekonomik Coğrafya*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Uludağ, İ., 1992, *Sovyetler Birliği Sonrası Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ve Türk Gruplarının Sosyo-Ekonomik Analizi Türkiye ile İlişkileri*, TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği), Minpa Matbaacılık, İstanbul.
- UNDP., 1997, *Human Development Report 1997*, Oxford University Press, New York.
- UNDP., 2000, *Human Development Report 2000*, Oxford University Press, New York.
- UNDP., 2006, *Human Development Report 2006*, Palgrave Macmillan , New York.
- UNDP., 2007, *Human Development Report 2007/2008*, Palgrave Macmillan , New York.

Sosyo-Ekonomik Kriterler Bakımından Türkiye, Doğu Avrupa ve Kafkas Ülkelerinin Karşılaştırılması